

Oğuz Resmi ile Avlanma

Sevim Yılmaz Önder*

Oğuz resmi "Oğuzlarda bilinen gelenek ve göreneklere uygun, Oğuz tarzı" anlamında kullanılmaktadır. Bir başka deyişle Oğuz töresine uygun olan biçim de denebilir. *Resm* sözcüğü yerine *zan*, *töre*, *yol* ve *erkân* sözcükleri de kullanılmaktadır. Oğuz resmi sosyal hayatta bir duruş biçimidir. Bu duruş biçimine olan sadakat sayesinde töreler kuşaktan kuşağa aktarılmakta ve geride kalanlara uyulması konusunda vasiyet edilmektedir.

(1) *Hānlar atası Oğuz Hān söyledi*

Böyle töre yol u erkân eyledi

(2) *İşbu resm-ile vaşiiyet kıldı ol*

Tā ola oğlanlarına töre yol

(Tevarih, 160b)

Bir bakıma kendine özgü bir hukuk düzeni içeren bu töreler boy içerisinde yaşayan bireyler tarafından bilinmekte ve uyulmakta olduğundan herhangi bir kargaşa yaşanmamaktadır. Eğer bildiği hâlde töreyi uygulamak istemeyen birileri olursa kendisine daha önceki uygulamalar hatırlatılmakta ve uyulması gerektiği konusunda baskı yapılmaktadır. Aksi takdirde bu kişiler boyun diğer fertleri tarafından dışlanmaktadır.

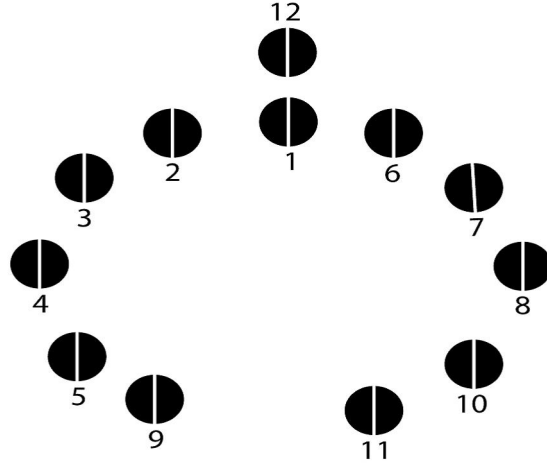
Oğuz Resmine Göre Orun (Mevki)

Günümüzde dünyanın birçok bölgesine yayılmış Türk Cumhuriyetlerine bakıldığında görülmektedir ki geçmişten bugüne getirdikleri törelere uygun olarak Türkler için 'orun' yani "mevki" çok önemlidir. Anadolu'da Türkmen çadırlarının, obanın başı olan ağa ve diğerlerinin mevkisine göre dizildiğini görüyoruz.¹

* Yrd. Doç. Dr. Sevim Yılmaz-Önder, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, İstanbul.

¹ Abdülkadir İnan, "Orun ve Ülüş", *Makaleler ve İncelemeler*, Türk Tarih Kurumu yayınları, 1987, s. 250-251.

Birbirlerinden kilometrelerce uzakta olan Kazakların da tıpkı Türkmenler gibi mevki meselesine önem verdiklerini ve daha önceden belirlenmiş oturma düzenine uydukları görülmektedir.²

1. Büyükbabanın çadırı (vefat etmişse küçük oğlun çadırı)
2. Büyük oğul
3. Büyük kardeşin büyük oğlu
4. Büyük kardeş
5. Büyük kardeşin küçük oğlu
6. Küçük oğul
7. Ortanca kardeş
8. Fakir akrabalar
9. Fakir akrabalar
10. At sürüsünün çobanı
11. Koyun çobanı
12. Misafir

Bugün var olan Türk topluluklarında mevki meselesinin bu kadar önemli olması elbette geçmişte önemli olması ile doğrudan bağlantılıdır. Bu meselenin tarihteki yansımalarına baktığımızda Oğuz-nâmelerde ve tarih kitaplarında bu konuya değinildiğini ve insanların birbirlerine olan yakınlıkları ve boy içerisinde buldukları hiyerarşiye uygun olarak bir sıra takip ettikleri görülmektedir.

² *agm.*, s. 244.

Bir ortama girdiklerinde merkez, o grubun hiyerarşik açıdan en önde olan kişisine ayrılmaktadır. Diğerleri sağa ve sola dağılırlar. Söz konusu olan bir bey ya da oğlu ise yoldaşları sağa ve sola bir halka oluşturacak biçimde yayılırlar:

Oğuzun ucında bir a'lā sayvān dikilmiş, içinde bir mirzā ḥūb cüvān kırk yoldaşı-y-ıla sağ sol oturmuşlardı. (Kaçalın, 45)

Merkezdeki kişinin sağına en yakını olanlar gelirler. Bu durum özellikle boy beyi/han söz konusu olduğunda çok belirgin biçimde uygulanır. Hanın sağında her zaman oğulları yer alır:

Geçdi Bay Bora Beg oturdu. Sağ yanında oğlu oturdu. (Kaçalın, 45)

Birden fazla oğlu olanlarda ise sırasıyla büyük oğul ve küçük oğul yer alır. Sağın devamında ve sol kolda yönetimde görev alan, güçlü ve zengin diğer boy beyleri ile diğer yöneticiler bulunur. Ebulgazi Bahadır Han *Şecere-i Terakime* adlı eserinde de orun ayrıntılı bir şekilde anlatılır.

Örgenin içki ışığında Irkıl Ḥāce oturdu... Sağ kolda evvelki örgede Kün Ḥannıñ uluğ oğlu Kayını olturdılar... İkkinçi örgede Alka İvlini olturdılar... Üçünçi örgede Ay Ḥännıñ uluğ oğlu Yazırnı olturdılar... Törtünçi örgede Dodurğanı olturdılar... Beşinçi örgede Yulduz Ḥännıñ uluğ oğlu Avşarnı olturdılar... Altınçi örgede Bigdilini olturdılar... Sol yandağı evvelki örgede Kök Ḥännıñ uluğ oğlu Bayındırnı olturdılar... İkkinçi örgede Çavuldurnı olturdılar... Üçünçi örgede Tağ Ḥannıñ uluğ oğlu Salurnı olturdılar... Törtünçi örgede Ala Yuntlını olturdılar... Beşinçi örgede Tinğiz Ḥannıñ uluğ oğlu olturdılar... Altınçi örgede Avanı olturdılar... (Şecere-i Terakime, 155-7)

Ebulgazi Bahadır Han'ın eserinde anlattığı oturma düzeni, Yazıcı-zâde'nin Türk tarihi ve töreleri hakkında ayrıntılı bilgi verdiği *Tevārīḥ-i Āl-i Selçuk* adlı eserinde aynen tekrar edilmektedir. Buradan anlaşıldığı üzere Oğuz topluluğunda oturma ve yer alma düzenine ne kadar değer verildiği ve bu törenin diğer kuşaklara aktarılması için nasıl büyük bir çaba sarf edildiği açıkça görülmektedir. Yirmi dört boyun adı tek tek anılmakta ve sıralaması bildirilmektedir.

- (3) *Dēdi Kayı çün-ki soñra ḥān ola*
Sağa beglerbeg' Bayat andan ola
- (4) *Töremüz beglerbegi hem sol kola*
Şöyle gerekdür ki Bayındur ola
- (5) *Töre vü yol u ağırlamağ daḥı*

- İşbu tertīb üzre ola ey ahı*
- (6) *Kim Kayı otura andan şoñ Bayat*
Şoñra halk' oldukda ulu bā-sebāt
- (7) *Pes otura Yazur u andan Döger*
Pes Todurğa'yıla Yapurlu meger
- (8) *Öşir ü Kızıık vü şoñra Begdili*
Sağ kolun eñ şoñu Kırkın'dur belī
- (9) *Şol kolun başında Bayındur gerek*
Andan alçaq kiçi kardaş Bëçenek
- (10) *Pes Cavındur otura Çebni bile*
Dahı Şalur otura İymür-ile
- (11) *Pes Alayundlu vü Üregir Bıyık*
İkidür ü Bügdür ü Yıvaq ve Kıvıq
(Tevarih, 160b-161a)

Oğuz Resmi ile Ülüş (Paylaşma) ve Yeme-İçme

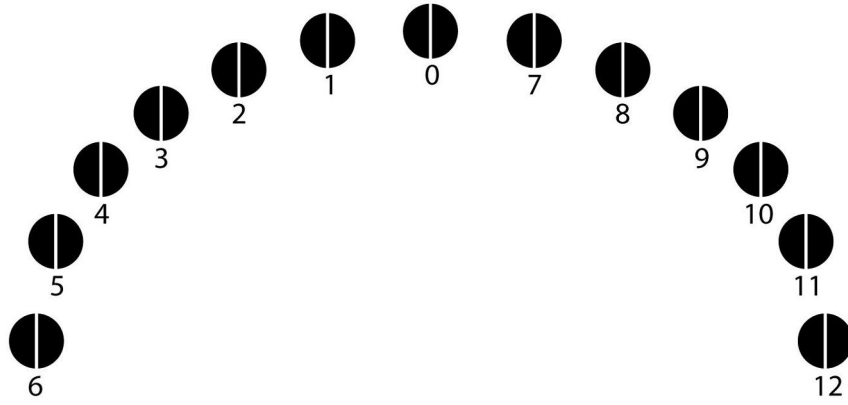
Oğuzlarda ülüş (paylaşma) ve yeme-içme gibi konularda mevki meselesini oturma durumunda olduğu gibi özel kanunlara bağlarlar. Bir masa başındaki oturma sırası tıpkı çadırların sıralanışında olduğu gibidir. Bu sıralamaya uygun olarak kesilen hayvandan alınacak et parçası önceden bilinmektedir. Bu durum Yazıcı-zâde'nin *Tevārīh-i Āl-i Selçuk* adlı eserinde açıkça anlatılmaktadır:

- (12) *İşbu tertīb üzre oturmaq gerek*
Öñlerinde möçeler turmaq gerek
- (13) *Kımız u kımranda bu tertīb-ile*
Ağa ve ini arasınd' içile
- (14) *Mañsıb u beglik dahı bu resm-ile*
Uruğ u soyına göre vèrile
- (15) *İşbu soylardan kamuya vèreler*
Artarisa ayruğı hoş göreler
(Tevarih, 160b-161a)

Ebulgazi Bahadır Han ise, hayvanı kimim tuttuğuna ve doğradığına dair paylaşma işini dahi tüm ayrıntılarıyla verir.

İmdi on ikki örgede oturup ülüş alğan kim ve ol ülüşni toğrağan kim taşkarıda atların tutup oturğan kim, anlarını beyān kılalıñ: Altun örgeniñ törinde Kün Hān olturdı. Barça il yağşılardı ittifāk kılıp koynıñ başın ve arkasın kıyruklu uçasın ve bağrın uçanıñ üstinde koyup Kün Hānnıñ aldında koydılar, hem kim hān bolsa ülüşleri bu bolsun tidiler. Örgeniñ içki işikinde İrkıl Hāce olturdı. Töşni anıñ aldında koydılar tağı hem kim vezīr bolsa, anıñ ülüşi bu bolsun tidiler. Sağ kolda evvelki örgede Kün Hānnıñ uluğ oğlu Kayını olturdılar. Sağ aşuqlı iliki ülüş bedriler. Bayat anı toğradı. Sorķı atların tutdı... (Şecere-i Terakime, 155)

Ebulgazi Bahadır Han’ın eserinde verdiği sıralamaya uygun olarak bir çizim yapıldığında aşağıdaki şema oluşmaktadır:

0. Kün Han ile veziri İrkıl Hoca
1. Kay, Bayat, Sorķı
2. Alkaevli, Karaevli, Lale
3. Yazır, Yasır, Komi
4. Dodurga, Döker, Merdeşöy
5. Avşar, Kızık, Turumcu
6. Bekder, Karkın, Karaçık
7. Bayandır, Bence, Kazıgurt
8. Çavvuldur, Çepni, Kañlı
9. Salur, İmur, Kalaç
10. Alayuntlu, Ürker, Teken
11. İğdır, Böğdüz, Karlık

12. Ava, Kınık, Kıpçak

Ülüş konusundaki sıralamada o kadar ileri gidilir ki ziyafetlerde oturan beylere yemeklerin kemikli veya kemiksiz kısımların gelip gelmeyeceği dahi bellidir:

Andan sonra h̄ān ve şöylān dökilürdi. kendü öninde ve iki tarafda iki kolda somāt ve destār h̄ānlar döşenürdi. ‘Ālim ve seyyidler ve müftī ve k̄āzī ve ulu şehzādeler kendü-ile bile yerleridi. Kalan begler ve ulular iki kolda mertebelü mertebesince somāta oturlardı, h̄āssa söğüş ve söğülme ve biryāndan Oğuz resmince her h̄ānuş ve melikūş süñüklü süñügin korlardı. ...dāne ve zerde ve nārdeng ekşileri ve mastāva ve börekler dökilürdi. Şöyle ki oturanda ve turanda kimesne maḥrūm kalmazdı. (Tevarih, 165a-b)

Oğuz Resmi ile Hücum

Oğuzlarda düşmana hücum, oturma, yemek yeme vb. durumlarda olduğu gibi alelade değil, bir düzene bağlıdır. Yine sağ, sol ve merkez olmak üzere üç ana saldırı noktasına göre konuşanırlar. Diğer boy beyleri ve onların askerleri sağ ve sol olmak üzere iki kolda saldırırken han ve yoldaşları merkezden saldırır.

Ol gün taş Oğuz begleri Tundār-ıla sağdan depdi, cılasın beg yegitler soldan depdi. Kaşan Bēg kendü iç Oğuz begleri ile tüpe depdi. (Kaçalın 2006, 95)

Oğuz Resmi ile Avlanma

Avlanma her toplumda olduğu gibi öncelikle karın doyurmak için yapılır. Oğuz toplumu avladığı hayvanın postu da dâhil olmak üzere her parçasından faydalanır. Hatta hanın/sultanın sofrası çoğu zaman doğadan avlanılarak elde edilen etlerden oluşur. Saraya bağlı avcılar sürekli ava çıkarak özellikle keklik gibi eti kıymetli hayvanları avlarlar. Hanın sofrası kekliksiz bırakılmaz. Yazıcızade Ali'nin eserinde çok sert geçen bir kış mevsiminde avcıların ava çıkamaması nedeniyle sultanın sofrasına keklik eti koyabilmek için sofracı-başının ne kadar büyük zahmetler çektiğini görüyoruz. Sultanın gazabından korkan sofracı-başı ve diğer görevliler bu sorunu çözmek için şehir içinde yaşayan diğer avcılardan yüksek ücretle keklik satın alırlar:

Meger bir vaktin katı kış olup toñlar ve sovuqlar olmuş. Şöyle ki ağızdan nefes çıktuğundan bıyık ve sakal toñarmış, şöylānı döşenicek h̄ānı keklik söğülmesinden h̄ālī görmüş. H̄ān-sālārı h̄āzır edüp gāyet kaḫadı. H̄ōn-sālār cevāb vērđi ki “Avcılar kardan ve sovuḫdan ava çıkmadılar.” dēdi. Buyurđı ki “Şehr de bēsilü keklük iste ve cehd et. H̄ōnı keklüksüz koma. Korsañ seni yaramaz ederem.” dēdi. H̄ōn-sālār ve maḫbaḫuş müşerrefi

melikü'l-ümerā korhısından her kekligi şehri avcılarında elli altmış akçe alup hōni ārāyiş ederdi. (Tevarih, 153b)

Avlanma eylemi sadece karın doyurmak için yapılmaz. Çünkü yiyeceği olsa bile “ad alma, şan-şöhret sahibi olma ve kahramanlık gösterme” gibi amaçlarla da kişiler ava gitmekte. Bunlar genellikle yeni yetişmekte olan gençler yani çocukluğunun son devrelerini yaşayan kişiler olmaktadır. İlk avlanma eylemi kutlamalarla etrafa bildirilir.

Dirse Hānuñ hātunı, “oğlanuğumuñ ilk avidur” dēyü atdan aygır, koyundan koç kırdurdu. (Kaçalın, 35)

Bugün belki rahatlıkla çocuk sınıfına sokulabilecek olan bu küçük erkekler getirdiği hayvanın büyüklüğüne veya miktarına göre boy içindeki ün/ad sahibi olmaktadır.

Özellikle ileride boyu/hanlığı yönetecek olan geleceğin yöneticileri şehzadeler için eğitim amaçlı düzenlenen av partileri çok önemlidir:

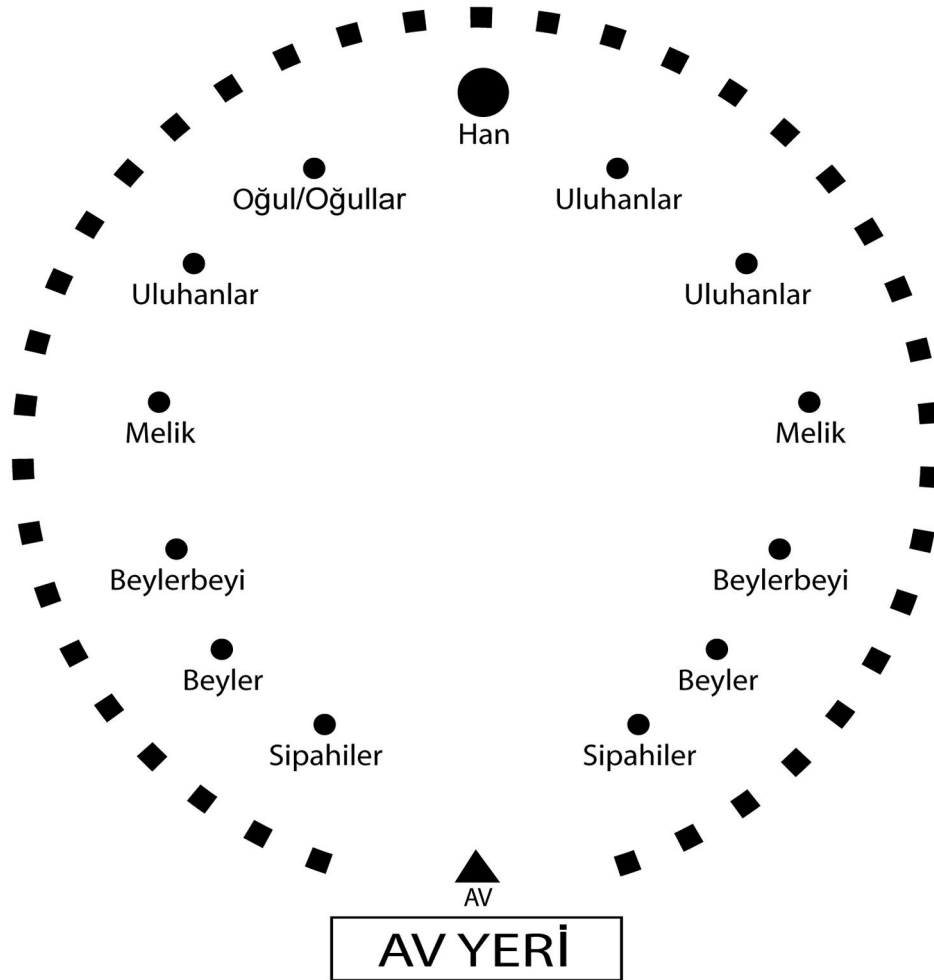
Ve haftada iki gün meydāna çıkup top ve çevgān oyunun oynarlardı. Ve silih-şorlık ve ok atmağ idmānın ederlerdi. (Tevarih, 165b)

Beslenme, eğitim ve kahramanlık gösterme gibi amaçların yanı sıra saray erkânının topluca bulunduğu ziyafetlerden önce ya da sonra eğlenmek amaçlı yılda iki kere, büyük bir hiyerarşik düzen içerisinde organize edilen av partilerinin var olduğunu görüyoruz.

Oğuz resmine her alanda uygun davranan Oğuzlar avlanma sırasında da töreyi uygularlar. Devlet işlerini yerine getiren yönetenler kadrosu yılda iki defa çıktıkları av partisinde on beş günlük uzaklıktaki yerlere kadar giderlerdi. Buralarda gördükleri ‘canavar’ adını verdikleri büyük cüsseli hayvanları sürerek av yerine getirirler ve burada hayvanı bir halka içerisine alırlardı. Han; hasekileri, oğlanları ve beyleriyle bu halkanın içine girerdi. Oğuz resmine uygun olarak önce han kendisi ok atardı. Ondan önce hiçbir boy mensubu ok atmaya kalkışmazdı. Hiç kimse, boy mensuplarınca nesilden nesle aktarılan bu Oğuz töresine aykırı bir davranışta bulunmazdı. Hanın atışını bekleyen boy mensupları kendi içlerindeki sıraya uygun olarak handan sonra oğlanları, daha sonra sırasıyla ulu hanlar, melikler ve beylerbeyiler atarlardı. Ondan sonra daha aşağı beylere ve sipahilere ok atmaları için destur verilirdi. Ve en sonunda “kalan” a izin verilirdi. Burada kalanın, dıştaki halkayı oluşturan yani hayvanı köşeye sıkıştırıp hanın ve diğerlerinin hayvana ok atmasını sağlayan ve sipahilerden de aşağıda olanlar muhtemelen piyadeler/erler olduğu düşünülmektedir. En son onlara ok atmaları konusunda müsaade edilirdi. Ava katılan herkes ok attıktan sonra halka açılır ve hayvan salıverilirdi:

Her maşlahat söylendügi gün yâ ertesi biterdi. Ve vaktlerde ki iş maşlahat olsa eyyāmda bir kerret ava giderdi. Ve yılda iki kerret ulu av ederdi. Şöyle ki on beş günlük miqdārı yerleri sürerlerdi. Cān-āverleri sürüp av yerine getürdüklerinden sonra kendü hāşekiler-ile ve oğlanlarıyla ve begleriyle varup halka içine girüp Oğuz resmince evvel kendü atardı. Ve andan sonra oğlanları ve andan ulu hānlar ve melikler ve beglerbegiler atarlardı. Andan sonra aşığa beglere ve sipāhilere destūr olurıdı. Andan sonra kalanın āzād buyurdı. Halka(y)ı açup koyı vērürlerdi. (Tevarih, 165b)

Av yerine getirilen ve etrafı halka olunarak avlanılan hayvan ve onu avlamak üzere halkanın içine giren han ve diğerlerini bir şema hâlinde göstermek gerekirse oluşan tablonun aşağıdaki şekilde olduğu tahmin edilmektedir:

■ : Kalanlar

İçeri giren han ve boyun ileri gelenlerinden oluşan grup yukarıdaki gibi yarım ay şeklinde sıralanır. Fakat metinde anlatılan halkanın -giriş sırasına göre- ters hilal olma ihtimali de bulunmaktadır. Ancak o zaman han en önde ve hayvana en yakın mesafede

bulunacağından bu pozisyon han için çok tehlikeli olacaktır ve hanı korumak zorlaşacaktır. Bu nedenle ters hilal şekli tercih edilmemektedir.

Oğuzlarda Av ile İlgili Sözcük/Sözcük Grupları

Oğuzlarla ilgili yazılan birincil kaynak eserlere bakıldığında avlanma eylemi *avlamak*, *kuşlamak* gibi tek sözcüklerin yanı sıra *av etmek*, *ava çıkmak* gibi birçok sözcük grubuyla da anlatılmaktadır:

av avla- <T. *av*, T. *av+la-* “avlamak, avlanmak”. *Dirse Hānum senüñ oğlun yerinden öri .turdı gögsi güzel kaba .tağa ava çıkdı. Sen var-iken av avladı kuş kuşladı.* (Kaçalın, 34)

av ét- <T. *av*, T. *ét-* “avlamak, avlanmak”. *Ve vahtlerde ki iş maşlahat olsa eyyāmda bir kerret ava giderdi. Ve yılda iki kerret ulu av éderdi.* (Tevarih, 165b)

ava bin- <T. *av+a*, T. *bin-* “avlamak, avlanmak”. *Bu ad bu yegide mübarek olsun dēyüp bu şeng ile hep Oğuz begleri ava bindiler.* (Kaçalın, 46)

ava çık- <T. *av+a*, T. *çık-* “avlamak, avlanmak”. *Dirse Hānum senüñ oğlun yerinden öri .turdı gögsi güzel kaba şağa ava çıkdı.* (Kaçalın, 34)

ava git- <T. *av+a*, T. *git-* “avlamak, avlanmak”. *Ve vahtlerde ki iş maşlahat olsa eyyāmda bir kerret ava giderdi. Ve yılda iki kerret ulu av éderdi.* (Tevarih, 165b)

avla- <T. *av+la-* “avlamak, avlanmak”. *Ata binüp kılıç kuşanur oldu avlar kuşlar oldu.* (Kaçalın, 39).

geyik yık- <T. *geyik*, T. *yık-* “geyik avlamak”. *Geyik yıkalum, kayıdalum otağumuza düşelüm.* DKKI, 95.

kuş kuşla- <T. *kuş*, T. *kuş+la-* “kuş avlamak”. *Dirse Hānum senüñ oğlun yerinden öri .turdı gögsi güzel kaba şağa ava çıkdı. Sen var-iken av avladı kuş kuşladı.* (Kaçalın, 34)

kuş uçurup av avla- <T. *kuş*, T. *uç-ur-up*, T. *av*, T. *av+la-* “doğan şahin vb. kuşlar yardımı ile avlanmak (?)”. *Ava çıkğıl, kuş uçurup av avlağıl.* (Kaçalın, 35)

kuşla- <T. *kuş+la-* “kuş avlamak (?)”. *Ata binüp kılıç kuşanur oldu, avlar kuşlar oldu.* (Kaçalın, 39)

Kaynaklar

Divitçioğlu, Sencer, *Oğuz'dan Selçuklu'ya*, İstanbul 2000.

Ergin, Muharrem, *Dede Korkud Kitabı I*, Türk Dil Kurumu yayınları, Ankara 1989. (=DKK I)

Houtsma, M. Th., *Tevarih-i Ali Selçuk Muhtasar-ı Selçuknameh d'Ibn-Bibi, texte persan publie d'apres le ms. de Paris*, Leiden 1902.

İnan, Abdülkadir, “Orun ve Ülüş”, *Makaleler ve İncelemeler*, Türk Tarih Kurumu yayınları, 1987, s. 241-254.

Kaçalin, Mustafa, *Kazan Bey Oğuznamesi*, Kitabevi yayınları, İstanbul 2006. (=Kaçalin)

Ölmez, Zühal, *Şecere-i Terākime*, Ankara 1996.

Redhouse, James, *A Turkish and English Lexicon*, Beyrut 1987.

Steingass, F., *A Persian-English Dictionary*, Great Britain 1977.

Yazıcı-zâde Ali, *Tevārīh-i Āl-i Selçuk*, Topkapı Sarayı Kütüphanesi, R 1391. (=Tevarih)